

PRŪSIJOS KNYGŲ DEDIKACIJOS – KULTŪROS PAMINKLAI GARSIESIEMS KITATAUČIAMS LIETUVIŲ KALBOS GYNĖJAMS

Regina Koženiauskienė | Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas
Universiteto g. 5, Vilnius, Lietuva
El. paštas: regina.kozeniauskieni@flf.vu.lt

Straipsnyje su tam tikra išlyga kitataučiais vadinami Prūsijos lietuviškų knygų dedikantai ir dedikatai, kultūros, literatūros ir mokslo veikėjai, nerašę lietuviškai, o tik vokiškai, lotyniškai ar kitomis kalbomis. Svarbiausias kriterijus vadinti juos kitataučiais – ne jų kilmė ar tautybė (kai kurie iš jų, ir turintys lietuviškų šaknų, laikė save vokiečiais), o kalba. Jie nebuvo lietuvių raštijos kūrėjai, bet buvo jų skatintojai ir rėmėjai, padėję organizuoti lietuviškų knygų rengimą ir leidimą, kai kurie iš jų organizavo Lietuvių kalbos seminarą ir jo finansavimą Karaliaučiaus universitete, tyrinėjo lietuvių kalbą, domėjosi ja kaip vertybe – viena seniausių indoeuropiečių kalbų – gyva ir žodinga, skleidė apie ją žinių kitų šalių šviesuomenei. Svarbiausia, jie nusipelnė kaip lietuvių kalbos gynėjai. Todėl suprantama, kodėl taip brangintini kitataučių dedikantų ir dedikatų, daugiausia Prūsijos vokiečių – aukšto rango valdininkų, pripažintų poetų ir mokslininkų, Karaliaučiaus akademijos iškalbos profesorių, davusių atkirtį lietuvių tautos ir jos kalbos niekintojams, vardai.

Straipsnio centre – Liudviko Martyno Rėzos dedikacija vokiečių didikui baronui Vilhelmui fon Humboltui pirmajame Kristijono Donelaičio „Metų“ leidime (1818), tačiau ji apsupta istorinio, kultūrinio ir literatūrinio konteksto. Siekiant parodyti tradicijos tęstinumą minimi ir kiti ankstesniu laikotarpiu rašiusių kitataučių dedikantų ir dedikatų kūriniai. Iš vėlesnių – originali XIX a. pabaigoje pasakyta dedikacinė Franco Oskaro Tecnerio kalba prie paminklinio Donelaičio akmens Lazdynėliuose. Pastarasis iš tiesų pasakytas (ne tik parašytas) proginis panegirinis kūrinys tarsi atsiduria už tiriamo objekto ribų, nes išspausdintas ne Prūsijos knygoje, o laikraštyje „Lietuwiszka Ceitunga“, tačiau jis minimas dėl tiesioginių sąsajų su Donelaičio fenomeno atskleidimu, taip pat dėl dedikacijų kaip eiliuotos iškalbos tradicijos tęstinumo ir dėl padėto taško – lietuvių kalbos padėties konstatavimo Donelaičio gimtajame krašte.

Tyrimu siekiama parodyti kitataučių dedikantų ir dedikatų indėlį į lietuvių kalbą šiais aspektais: pirma, įvertinti dedikacijas, skirtas lietuviškų knygų autoriams ir rengėjams kaip gilius lietuvių kalbos gynėjų įspaudus ir kaip vertingos medžiagos teikiančius kūrinius, leidžiančius geriau pažinti autorių, iš jų ir Rėzos, tikslus, motyvus. Antra, pažvelgti į šias dedikacijas kaip į aukštosios retorinės kultūros paminklus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *dedikantas, dedikatas, apologija, K. Donelaitis, L. Rėza, V. fon Humboltas, F. Tecneris.*

Šiam straipsniui kultūros paminklų temą padėjo suformuluoti Adomas Fridrichas Šimelpenigis (Adam Friedrich Schimmelpfennig, 1699–1763), Papelkių klebonas, gausiais proginiiais eilavimais galėjęs būti nemaža paskata 15 metų jaunesniam Tolminkiemio klebonui Kristijonui Donelaičiui. Antrajame Biblijos leidime (1755) Šimelpenigis mini pasistatytąjį Jono Jokūbo Kvanto (Johann Jakob Quandt, 1686–1772), K. Donelaičio teologijos profesoriaus Karaliaučiaus universitete, paminklą dėl jo rūpinimosi lietuvių kalbos seminaru, lietuviškų knygų ir ypač Biblijos leidimu: *Bus Paminklas jo Garbes, kol tikt Lietuva stowes.*¹ Ir iš tiesų iki šių dienų šis dedikatas vertai minimas lietuvių raštijos istorijoje.

Grįžtant prie Šimelpenigio, kyla klausimas: gal ši „garbės paminklo“ mintis jam ataidėjo tiesiogiai iš romėnų poeto Horacijaus, su kurio kūryba buvo gerai susipažinęs Karaliaučiaus universitete? O gal iš tarpinio varianto – iš vokiečių dramaturgo to paties universiteto rektoriaus ir iškaltos profesoriaus Jokūbo Reicho (Jacobus Reich, 1635–1690) dedikacijos Danieliaus Kleino lietuviškame giesmyne (1666)? Meistriškai pritaikyta Horacijaus eilute „Exegi monument(um) aere perennius“ (*Pasistačiau paminklą, tvirtesnį už varį*), virtusia bendrąja vieta, arba topu (lot. *locus communis*), Reichas nubraukia visus pasaulio stebuklus,² turėdamas galvoje, kad tikras stebuklas, kurio nepajėgūs sunaikinti jokie žaibai, yra kūrėjo pasistatytas paminklas – „Litvaniae tuae“ (*savajai Lietuvai*) skirta Kleino knyga. Todėl

[...] Monumentum aere perennius.
Kleini praesidium Litvaniae tuae
Exstruxisti oculos Dei tui...⁴

[...] Amžinu paminklu
Rūmas Kleino stovės ir Lietuvos mielos
Jis iškeltas skydu Dievo akims spindės... *

* Šio ir kitų eiliuotų tekstų vertimas straipsnio autorės.

Cituotos dedikacijų eilutės apibendrina ir lietuviškų knygų autorių, ir kitataučių⁴ dedikatų bei dedikantų indėlį į lietuvių kalbą, o tai, ką ištare XVIII a. pabaigoje dedikantas Kristupas Heilsbergas (Christoph Friedrich Heilsberg, 1726–1807),

paremdamas Kristijono Gotlybo Milkaus (Christian Gottlieb Mielcke, 1733–1807) žodyno leidimą, tinka visiems lietuviško žodžio gynėjams: „Jeigu šiam nereikiam nuspelnusiam Vyriui jo amžininkai neišreikš deramos pagarbos, tai atlyginimas jam tebūnie ateinančių kartų atminimas, o tolimiausių ainių dėkingumas tebūnie jam paminklas.“⁵

Tyrimo objektas – dedikacijos, parašytos kitataučių dedikantų Prūsijos lietuviškų knygų autoriams, arba dedikacijos, parašytos lietuvių autorių, bet skirtos kitataučiams dedikatams. Tyrimo tikslas – parodyti kitataučių dedikantų ir dedikatų indėlį į lietuvių kalbą ir lietuviškos knygos kultūrą. Galutinis tikslas – atskirai išskirti dedikantus ir dedikatus, raginimus, vertingais patarimais ir lietuvių kalbos palaikymu nutiesusius kelią Donelaičio *Metų* knygai. Šis ir kiti tyrimo tikslai veda į Donelaičio fenomeną. Pagrindinis uždavinys susijęs su tyrimo tikslu: į Liudviko Rėzos (Ludwig Martin Rhesa, 1776–1840) dedikaciją Vilhelmui fon Humboltui (Wilhelm von Humboldt, 1767–1835) pažvelgti istoriškai lietuviškų Prūsijos knygų dedikacijų kontekste kaip į nepertraukiamą europinę šio žanro kūrimo tradiciją, kaip į aukštosios retorinės kultūros paminklą.

Problema ta, kad dedikacijų tyrimų istoriografija⁶ apskritai gana menka, o tokie reikšmingi kitakalbiai kultūros tekstai, kaip Rėzos dedikacija Humboltui ar

1 KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*. Vilnius, 1990, p. 524.

2 J. Reichas išvardija keturis iš septynių pasaulio stebuklų: Egipto piramides, Artemidės šventyklą Efese, valdovo Mauzolo kapą, Babilone kabančiose terasose įrengtus Asirijos karalienės Semiramidės sodus.

3 KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, p. 372–373.

4 Kitataučių samprata Mažojoje Lietuvoje itin keblī. Tautinė tapatybė iki XIX a. antrosios pusės turėjo daugiau socialinių nei tautinių implikacijų (plačiau žr.: Kitataučiai. Iš *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 2I. Vilnius, 2003, p. 114). Pilietybės ir savivokos prasme visi Prūsijos gyventojai (vietiniai vokiečiai, lietuviai, lenkai ir net Prūsijoje įsikūrę saksai, bavarai, švabai ir kiti imigrantai) pagal gyvenamą žemę buvo prūsai. Tais laikais tautybės supratimas perdėm sąlygiškas, nes asmens vadinimas *lietuviu* turėjo moralinį aspektą: „...ir gryni vokiečiai galėjo būti pavadinami lietuviais, pvz., Gotfrydas Ostermejeris, parašęs lietuvišką gramatiką, lietuvišką giesmyną, buvo vadinamas iškilium lietuviu“ (žr.: CITAVIČIŪTĖ, Liucija. Mirus Rėzai, Mažojoje Lietuvoje daug kas baigėsi. *Bernardinai.lt*, 2014 01

15). Laikantis tokios koncepcijos, iškilium lietuviu vadintinas iš olandų kilęs vokiečių Adomas Frydrichas Šimelpenigis, lietuvių raštijos kūrėjas, poetas, vertėjas. O štai, kaip manoma, lietuviškų šaknų turintys garsieji dedikacijų autoriai Simonas Dachas ar Imanuelis Kantas vadinami vokiečių kultūros ir literatūros kūrėjais, nes nerašė lietuviškai. Lietuvių raštijos kūrėjų lietuvių (kaip mes dabar suprantame) buvo vienetai. Tuo labiau dedikacijų autorių, rašiusių lietuvių kalba. Tokia retenybė – Mato Pretorijaus, Jono Bretkūno provaikacio, eiliuota dedikacija *Ak/mielas Kunnige! Szewnts tawo Darbas est* Teofilio Šulco gramatikoje. Net pirmosios lietuvių kalbos gramatikos autorius Danielius Kleinas buvo Prūsų vokiečių (įsimatrikuliavęs kaip *Tilsensis Borussus*), o ir iš jo lietuvišką giesmyną kūrusių didelio būrio „kunigū tikt vienas lietuvis buvo – M. Gaidys (pasirašinėjęs lot. *Gallus*) iš Gaidelių kaimo nuo Šilutės“. Iš *Senieji lietuvių skaitymai*. 1 dalis: Tekstai su įvadais. Surtaisė Jurgis Gerullis. Kaunas, 1927, p. 302, 305.

5 Citata iš: KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, p. 590.

6 Žr.: KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *XVI–*

Franco Oskaro Tecnerio (Franz Oscar Tetzner, 1863–1919) dedikacinė kalba Done-laičiui, kuriuos iš naujo perskaitytų, išverstų, problemiška vertintų ir pervertintų šimtmečiu ar dargi beveik dviem šimtais metų skiriamos kartos, iki šiol, minint 300-ąsias Poeto metines, autorės pasirinktais aspektais neanalizuoti. Straipsnio metodika: istoriografinis, aprašomasis ir analitinis metodai.

EUROPINĖ DEDIKACIJŲ ŽANRO TRADICIJA PRŪSIJOJE

Dedikacijų, kaip vieno iš proginių kalbų panegirikos žanrų,⁷ kūrimo tradicija, perimta iš senovės graikų retorikos epideiktinių ir jų modelius perėmusių romėnų giriamųjų kalbų, visoje Europoje išsiliejo kaip eiliuotos iškalbos (*eloquentia ligata*) žanras. Jis buvo įsigalėjęs ir praktiškai įtvirtintas visų lygių Prūsijos mokyklose ir ypač suklestėjo XVII a. tarp Karaliaučiaus akademijos retorikos ir poezijos profesorių ir jų išmankštintų auklėtinių (eiliuoti mokėjo visi, bet tai nereiškia, kad visi buvo poetai). Ši tradicija buvo tęsiama per visą Donelaičio epochą ir siekė XIX a. Dedikacija buvo labai plačiai suprantama ir įvairiažanrė: tai ne tik *dedicationes* (taip įprasta vadinti visus paskyrimus knygoje), bet ir *laudationes*, *orationes panegyricae*, *gratulationes*, *salutationes*, *epistolae*, *epigrammata* etc.

Nekelia abejonių, kad Donelaičiui tiesioginės įtakos turėjo visos raštijos, iš jos ir pasaulietinės retorinės kultūros (proginių kalbų, dedikacijų, laiškų eilivimai⁸), kurios epicentras buvo jo Alma Mater Karaliaučiaus universitetas, raida Rytų Prūsijoje. „Be abejo, visa tai veikė Donelaičio fenomeną, tačiau jis siekė kur kas daugiau ir žengė toliau: link europinės kultūros pavyzdžių, tolyn nuo provincijos ribotumo“⁹, – rašoma XIII–XVIII amžių lietuvių literatūros istorijoje. Vis dėlto su šiuo teiginiu be išlygų sutikti negalima. Ir štai dėl ko. Švietimo amžiaus Karaliaučius buvo žinomas kaip vienas šviesiausių lituanistikos mokslo, apskritai humanitarinės kultūros miestų Europoje. Net tolimiausiose nuo Karaliaučiaus nutolusiose parapijose klebonavę raštijos kūrėjai nebuvo riboti provincialiai – jie buvo apsiskaitę ir universaliai išsilavinę intelektualai, kai kurie iš jų baigę ne tik Karaliaučiaus universitetą, bet ir kelis užsienio universitetus, turėję magistro ar mokslų daktaro laipsnį, gerai išmanę retorikos meną, jau nekalbant apie paties Karaliaučiaus universiteto iškalbos profesorius, meistriškais dedikacijomis palaikiusius ir pagerbusius lietuviškų knygų autorius. Rėza, pristatydamas Donelaičio *Metus*, rašo, kad „šis kūrinys gali būti sektinu lietuvių poezijos bei iškalbos pavyzdžiu“ (Vorbericht VI). Kitaip tariant, net tokio lygio Donelaičio poezija dar nebuvo skiriama nuo retorikos, iškalba ėjo drauge su poetine kūryba. Apie tai plačiai rašo Dalia Dilytė, atsekusi ir pailiustravusi akivaizdžius antikinės retorikos pėdsakus¹⁰ *Metuose*.

Ir lietuviškų Prūsijos knygų dedikacijose ryški antikinės retorinės kūrybos tradicija, ypač kalbant apie vyraujančias lotyniškas dedikacijas: lotynų kalba neturėjo sienų, tai buvo visuotinė Europos tautų mokslo, kultūros ir literatūros kalba.

Lotyniškų dedikacijų kūrimo pavyzdžiu buvo rašomos negausios vokiškos¹¹ ir, tiesa, labai retai – lietuviškos prakalbos ir dedikacijos. Tipiškus tokios retos lietuviškos eiliuotos iškalbos pavyzdžius matome Martyno Mažvydo *Katekizmo* prakalboje, skirtoje *Letuuinikump ir Szemaicziump* (1547), Teofilui Šulcui skirtoje Mato Pretorijaus dedikacijoje *Ak / mielas Kunnige! Szwents tawo Darbas est* (1673), Šimelpenigio prakalboje *Diewiszką maloningą Aplankimą Lietuvos, ne pakente, ne pagyręs* antrojoje *Biblijos* laidoje (1755). Atkreiptinas dėmesys į išskirtinę šios prakalbos pateikimo formą: nors tekstas rimuotas, jis nesuskirstytas eilutėmis, o pateiktas ištisai kaip panegirinė kalba (lot. *oratio panegyrica*), kuri galėjo būti pasakyta šios knygos sutiktuvėse ar kokiame kitame lietuviškai Biblijai skirtame renginyje. Tokie eilivimai nepretendavo į tikrą poeziją, tai buvo iškalbos sritis. Neturėtų klaidinti net išsrdingiausiai pritaikyti poetiniai metrai – eleginis distichas, hegzametas, aleksandrinas, Asklepiado strofa, sapfinės eilutės ar angliškas sonetas¹², – jie teikė šventiško iškilmingumo, rimtumo, mokytumą, rodė ypatingą dedikanto pagarbą dedikatui ir, žinoma, pačiai lietuviškai knygai.

XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos. Vilnius, 1990. Tarp kitų panegirinių dedikacijų dar mini VAŠKELIENĖ, Asta. *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra*: genologiniai aspektai. Vilnius, 2012, taip pat: PATIEJŪNIENĖ, Eglė. *Brevitas ornata*: mažosios literatūros formos XVI–XVII amžių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose. Vilnius, 1998.

7 Dedikacijos ir dedikacinio pobūdžio epigramos teisėtai skiriamos panegirikoms, o šios yra viena iš silvų rūšių: „panegirikomis kai kada galima laikyti ir kitų žanrų kūrinius: laiškus, kalbas, pamoksus, dedikacijas, biografijas, hagiografiją, elegijas, epigramas, odes, epitalamijus, trėnus etc.“ (VAŠKELIENĖ, Asta. *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra*, p. 49). Apie tai, kad eiliuotos panegirikos artimesnės ne poezijai, o retorikai, t.y. vienai iš jos rūšių, kuri lotyniškai vadinama *genus demonstrativum*, išsamiai rašė XVII a. retorius ir poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus, teigęs, kad iš silvų itin garsios panegirikos: Panegyrici inter silvas illustres sunt... Žr.: SARBIEVIUS, Mathias

Casimirus. *Poetica: Praecepta poetica. De perfecta poesi*. Vilnius, 2009. T. 1, p. 497.

8 CITAVIČIŪTĖ, Liucija. Martynas Liudvikas Rėza ir kiti didieji Karaliaučiaus universiteto ugdytiniai. *Literatūra ir menas*, 2011 02 18.

9 ULČINAITĖ, Eugenija; JOVAIŠAS, Albinas. *Lietuvių literatūros istorija, XIII–XVIII amžiai*. Vilnius, 2003, p. 432.

10 Žr.: DILYTĖ, Dalia. *Kristijonas Donelaitis ir Antika*. Vilnius, 2005, p. 86–116. Kad K. Donelaitis rašė „aukso plunksna“, rodo visa jo kūryba, iš jos ir jo proginiai eilivimai: „Net jei būtų išlikusi tik vienintelė eiliuoto proginio laiško ištrauka, privalėtume jį minėti (Ten pat, p. 217).

11 Itin retais atvejais – ir hebrajiškos eilės: Rhythmus Ebraeus ad [...] DN. M. Daniele Klein Iš KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, p. 367.

12 *Sonnet an der Herrn Autor M. Daniel Klein* Sonetas šios knygos autoriui [...] Danieliui Kleinui Iš KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, p. 369, 391.

Donelaičio krašto retorikos teoretikai į pirmą vietą kėlė ne stiliaus puošmenas, o turinį ir protą. Pavyzdžiui, kilęs iš Judyčių, baigęs Karaliaučiaus universitetą, vėliau tapęs Leipcigo universiteto profesoriumi ir rektoriumi vokietis Johanas Kristofas Gotšedas (Johann Christoph Gottsched, 1700–1766), kurio retorikos, poetikos ir filosofijos veikalai ir Donelaičiui, ir Rėzai buvo žinomi iš Karaliaučiaus universiteto studijų, *Racionaliosios iškalbos pagrinduose* (*Grundriss zu einer vernunftmässigen Redekunst*) ir kituose veikaluose graikus ir romėnus laiko savo mokytojais, siūlo įsisavinti vertingąjį turinį, iškalboje mokytiis brandžios protavimo galios.¹³

XVIII a. pabaigos Švietimo amžiaus postulatai dar galiojo ir XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais, kai Rėza rašė dedikaciją Humboltui. Jeigu lyginsime su puošniu ir daugiažodžiu XVII amžiumi, į pagyrimus (lot. *laudes*) įvairiems didžiūnams jau žvelgta gerokai atsainiau, netgi sarkastiškai. Kaip rašo F. K. Dmochowski, pagyrimai – tai „išdžiūvusių protų dar labiau išdžiūvę vaisiai“.¹⁴ Tą patį akcentavo Stanislovas Konarskis (1700–1773) knygoje *Apie taisytiną iškalbos ydas* (1741), paniekiamai atsiliepęs apie ilgas pagiriamųjų kalbų tiradas, itin griežtai sukritikavęs tuščių panegirikų rašymo tradiciją: jos turinčios būti turtingos minčių, o ne žodžių.¹⁵

Vis dėlto net ir po tokios kritikos katalikiškų kraštų (pavyzdžiui, Lenkijos ir Lietuvos) knygos ilgiau negu protestantiškosios Prūsijos išlaikė barokišką puošnumą ir hiperbolizuotus pagyrimus. Visi panegiriniai kūriniai buvo skirti „visų pirma ano meto žymiesiems asmenims asmeniškai, bet kartu ir viešumai bei iškilmėms, nes jie buvo to meto visuomenės reprezentantai. Panašiu tikslu buvo statomi didikų rūmai ir puošnios bažnyčios.“¹⁶ Analogija su bažnyčiomis – neatsitiktinė. Prūsijos knygų dedikacijos – santūresnės, beveik be puošmenų, kaip ir liuteronų Bažnyčios.

Per visus aptariamus amžius dedikacijos galėjo būti skiriamos ne tik konkrečioms asmenims, knygų autoriams, rengėjams arba jų rėmėjams bei užtarėjams *Ad Reverendum Virum... An Freiherrn Wilhelm v. Humboldt...*, bet ir, pavyzdžiui, lietuvių liaudžiai (*Ad plebem Lithvanicam*). Pats paskyrimas nebūtinai reiškė, kad adresatas tą kūrinį skaitys: juk būrai nemokėjo lotynų kalbos! Kad ir kam dedikacija būtų skirta, tai buvo lietuviškos knygos autoriaus, o per jį ir lietuvių kalbos gynimo manifestas Prūsijos asmenybių, nuo kurių malonės priklausė lietuvių kalbos egzistencija, ausims.

DEDIKACIJOS – LIETUVIŲ KALBOS APOLOGIJOS

Nebuvo tokių laikų Prūsijoje, kad leidžiamos lietuviškos knygos išeitų be autoritetingo organizatoriaus, rėmėjo ar užtarėjo. Vien iš prakalbų ir dedikacijų matyti, su kokiomis kliūtimis ir kokiais sunkumais susidūrė jų autoriai ir rengėjai. Pradedant pirmąją lietuviška knyga, kurioje M. Mažvydas prašo priimti ją *be vi-*

sokio užvydėjimo (vadinasi, pavyduolių būta jau tada), girdėti vis stiprėjantys (kuo toliau, tuo pavojingesni, aršesni) mažos tautos ir jos kalbos puolėjų – svetimų lietuviams *momų* balsai.

Todėl galima teigti, kad visų žanrų lietuviškų knygų dedikacijas dėl joms būdingo ginamojo turinio ir pagrindinio tikslo – užtarti lietuviškai rašančių knygos autorių, savo autoritetu palengvinti sunkią jo dalį, sukritikuoti priešininkus, – apibendrintai galima vadinti apologijomis,¹⁷ mat pats graikiškas žodis *απολογία* reiškia ir gynimo kalbą, ir išteisinimą, ir garbinimą.

Į leidžiamas knygas įrašyti iškilų asmenų vardai buvo tvirta lietuvių kalbos gynyba. Tie vardai buvo vienodai reikšmingi ir autoritetingų kitataučių dedikantų, t. y. dedikacijų autorių (Dachas, Reichas, Reimanas, Berentas, Jenišas, Heilsbergas, Kantas ir kt.), ir, tiesa, rečiau, kitataučių dedikatų, kuriems tos dedikacijos buvo skiriamos (Mörlinas, Kvantas, Humboltas ir kt.).

Vienas ryškiausių XVII a. dedikantų – į pirmąją Kleino lietuvių kalbos gramatiką (1653) įrašytas ilgametis Karaliaučiaus universiteto dekanas ir rektorius, poezijos profesorius, vėliau Prūsijos arkivyskupas Simonas Dachas (Simon Dachius, 1605–1659), kurio vardas tarsi patvirtina, kad jis buvo lietuvių kalbos stogas (vok. *das Dach* – stogas),¹⁸ apsaugantis lietuvišką knygą nuo klastingų piktavalių ir pavyduolių. Kleinas, pratarinėje alegoriškai kalbėdamas apie lietuviškos gramatikos kūrimo sunkumus, regis, kaip tik ir turėjo galvoje tas oponentų daromas kliūtis. Tik užtarėjų dėka „lengvesnis ir laimingesnis, be daužymosi į uolas, be sudužimo pavojaus, bus būsimasis plaukimas per šį vandenyną“.¹⁹ Apie šmeižtus, išdidų lietuvių kalbos menkinimą ir niekinimą rašo ir pats Kleinas, ir kitas tos pačios knygos dedikantas Kasparas Devicijus.

Lietuvių kalba, gožiama labiau išstobulintos ir vis labiau įsigalinčios vokiečių kalbos, visą laiką buvo nepavydėtinoje, kaip sakė Dachas, vargios našlaitės padėtyje: į ją žiūrima kaip į beraštės barbariškos tautos (*gens barbara*) kalbą – nesutvarkytą ir tamsią (*barbara lingua*), negalinčią tikti nei Dievo ausims, nei tuo labiau mokslams ar giesmių menui.

13 ROČKA, Marcelinas. Dėl Kristijono Donelaičio literatūrinių studijų. Iš ROČKA, M. *Rinktiniai raštai*, p. 277. Taip pat žr.: GOTTSCHED, J. Ch. *Ausführliche Redekunst nach Anleitung der alten Griechen und Römer*. Herausg. von P. M. Mittchel. Berlin; New York, 1975.

14 „Owe suchych rozumów ieszcze suchsze płodų“, – 1788 m. rašo F. K. Dmochowski *Eilivimo mene (Sztuka rymotwórcza)*. Iš VAŠKELIENĖ, Asta. *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra*, p. 54.

15 Plačiau žr.: Ten pat, p. 52–53.

16 ROČKA, Marcelinas. *Rinktiniai raštai*, p. 263.

17 M. K. Sarbievijus tarp silvų mini ir apologijas. Žr.: SARBIEVIUS, Mathias Casimirus. *Poetica: Praecepta poetica. De perfecta poesi*, p. 498–499.

18 BAJARŪNIENĖ, Jadvyga. Simonas Dachas – Klaipėdoje gimęs vokiečių baroko poetas. *Literatūrinė sofa*, 2002, lapkr. 2.

19 KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, p. 381.

Cur Litavo Pietas disci sermone recuset,
Aut Litavis virtus praecipienda notis?²⁰

*Tai gal lietuvių kalba pamaldumui išmokti
netinka?
Ar gal lietuvių raštu mokyt dorybės sunku?*

Negana to, Dachas – praaugęs savo epochą pažangus ir modernus mąstytojas – samprotauja apie kiekvienos tautos teisę į gimtąją kalbą ne tik religiniais tikslais, jis kelia drąsias kalbų lygybės idėjas visose srityse, iš jų ir visuose moksluose (lot. vadintų *artes* – menais):

Quolibet in populo sunt signa vocabula
rerum,
Res eadem est cunctis discrepat illa sono.
Nec renuunt artes lingua qvacunq; doceri,
Jure salutari barbara nulla meret.²¹

*Žodžiais pasauly visam pavadinamas daiktas
kiekvienas,
Tik nevienodai vardai skamba daiktų tų pačių.
Taigi ir mokslams visiems kiekviena iš kalbų
priderėtų,
Nesgi teisėtai tamsia nepavadinsi jokios.*

Dachas, kaip lietuvių kalbos gynėjas ir užtarėjas, vartoja tokią leksiką ir tokius taupius argumentus, tarsi sakytų ginamąją kalbą lietuviško žodžio teisme.²²

Toliau dedikantas rašo apie gražią lietuvių kalbos dvasią (*sermonis genium*), santūriai ir kartu intelektualiai iškelia Kleino asmenį, logiškai argumentuoja ir padaro pamatuotą išvadą, kad „Qvi lingvae est animis post modo cultus erit“ (*gerbiamas jis amžinai bus kalbininkų visų*): mat Kleinas pirmas savo gramatikoje sukūręs lietuvių kalbos taisykles ir pritaikęs jai dėsnius.

Pasibaigus XVII amžiui, pačioje XVIII a. pradžioje Donelaičio gimtųjų Lazdynėlių parapijos centre Gumbinėje prieš pat didžiojo poeto gimimą virė patriotinis gumbiniečių kunigų, vadovaujamų Mykolo Mörlino (Michael Mörlin, 1641–1708), darbas, buvo gyvai diskutuojama lietuvių kalbos klausimais. Etninio vokiečio Mörlino, gerai išmokusio lietuvių kalbą Gumbinės pamokslininko, mintys apie lietuvių kalbos reformavimą, išdėstytos 1706 metais Karaliaučiuje išspausdintame traktate *Principium primum in lingua Lithvanica*,²³ sujungia ir lietuvius, ir nelietuvius kunigus, sulaukė ne tik pagiriamųjų sekėjų žodžių, bet ir oponentų priekaištų. Vienas jų: jis esąs „atvykėlis“, taigi negalįs spręsti apie tinkamą lietuvių kalbos vartojimą. Todėl šiame kitataučių dedikantų kontekste būtina paminėti ir atsvarą – gana objektyvų Mörlino darbo vertintoją Karaliaučiaus universiteto teisės profesorių vokiečių Johaną Berentą (Johann Behrendt (1658–1712), pasirašiusį *D. Berent*)²⁴. Vietoj pratarmės įdėtam išsamiam 1706 m. kovo 2 d. gynėjo laiške²⁵ (tyrėjų pagrįstai

vadinamame *kreipimusi*, *raštišku atsiliepimu*) teisiškai argumentuotai ir kartu iškalbingai išdėstyta, kad visa, kas Mörlino padaryta, „tai ne ant vėjo kalbėta ir ne smėlyje užrašyta“. Mat jis, nors ir nelietuvis, ilgus dešimtmečius kunigavęs lietuviškoje parapijoje ir „lietuvių kalbos piliečių bendrijai visiškai atsidavęs“ (išvedama analogija su Venecijoje taikoma piliečių teise²⁶), taigi „turįs teisę ir laisvę (*das Recht und die Freyheit*) kalbėti ir rašyti apie lietuvių kalbos ypatybes“²⁷, mokyti kitus kunigus kalbėti su paprastais lietuviais (*Loqvendum cum vulgo*) gyva natūralia kalba, kaip kalba jie patys. Būdamas nuosaikus vertintojas, atsiliepimo autorius ne tik giria Mörliną už jo pastangas gražinti lietuvių kalbai *pristinum nitorem*, t. y. ankstesnį spindesį, bet ir įspėja dėl saiko kalbos reformos srityje, kad nesijaustų prievartos ir dirbtinumo. Į lietuvių kalbos istoriją eruditas Berentas žvelgia plačiai: pateikia kitų Europos kalbų, iš jų ir vokiečių kalbos, reformavimo, tobulinimo ir gryninimo istorijos pavyzdžių, remiasi ne tik Justiniano Didžiojo kodeksu, bet ir Biblijos, Bažnyčios tėvų mintimis, Ovidijaus eilėmis, Senekos ir kitų didžiųjų filosofų išmintimi.

Be Berento, Mörlino lingvistinės idėjos turėjo nemaža ir kitų žinomų palaikytojų. Lietuvių kunigas iš Valtarkiemio Pilypas Ruigys (Philipp Ruhig, 1675–1749) dar tais pačiais 1706 metais vokiškoje dedikacijoje, skirtoje pirmajam „Ezopo

20 Ten pat, p. 351.

21 Ten pat.

22 Plačiau: KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. Šlovės retorika gramatikui Danieliui Kleinui (proginės iškalbos konstravimo modeliai). Iš *Danielius Kleinas ir jo epocha*. Vilnius, 2010, p. 35–46.

23 XX a. tyrėjų vertinimu, traktatas pelnė M. Mörlinui „pirmojo lietuvių kalbos kultūros teoretiko“ vardą. Žr.: DROTVINAS, V. Michaelis Mörlinas ir jo traktatas *Principium primum in lingua Lithvanica*. Iš *Michaelio Mörlino traktatas „Principium primum in lingua Lithvanica“*. Vilnius, 2008, p. 148.

24 Plačiau apie kūrinio autorystę: ALEKNAVIČIENĖ, Ona; SCHILLER, Christiane. Rastas antras Michaelio Mörlino „Principium primum in lingua Lithvanica“ (1706) egzempliorius. *Archivum Lithuanicum*, 2002, t. 4, p. 79–98.

25 Cituojama iš: *Michaelio Mörlino traktatas „Principium primum in lingua Lithvanica“*. Vilnius, 2008, p. 58–73. Autorius neįvardija savo kūrinio žanro, tačiau visur išlaikyta kreipimosi forma, epistoliniam žanrui būdinga struktūra, pradžios ir pabaigos formulės leidžia manyti, kad tai iš mokslinės diskusijos išaugęs grynėto laiškas, siųstas

iš Karaliaučiaus, nurodant tikslią datą ir adresatą Mörliną. Šis laiškas buvo įdėtas į traktato pradžią vietoj grynėto prakalbos arba vietoj užtarėjo ar globėjo žodžio. Primintina, kad tokio pobūdžio laišškai buvo skiriami proginei kūrybai, kaip ir prakalbos ir dedikacijos. Dar apie tai skaitykite šio straipsnio 7 ir 33 išnašas.

26 Berento pasirinktas teismuose priimtas analogijos ir prieštaravimo oponentui metodas *argumentum a minore ad maius* (argumentas nuo mažesnio prie didesnio) rodo, kad samprotauja teisininkas profesionalas. Šio samprotavimo mintis tokia: įstatymas Venecijoje 14 metų išgyvenusiam sve-timšaliui, jei jis to pageidauja, suteikia bendrąsias piliečių teises. Tu, Mörlinai, išgyvenai lietuvininkų krašte ilgiau negu du kartus (tuo metu – 34, o iš viso iki mirties – 36 metus), „es enim jam civitate Lingvae Lithvanicae satis Donatus“ (pažodžiai: *todel juo labiau esi apdovanotas lietuvių kalbos pilietybe*). Lotyniška citata iš: ALEKNAVIČIENĖ, Ona; SCHILLER, Christiane. Rastas antras Michaelio Mörlino „Principium primum in lingua Lithvanica“ (1706) egzempliorius, p. 84–85.

27 Ten pat, p. 85.

pasakėčių“ vertėjui Jonui Šulcui (lietuviškas pasakėčių pristatymas atskira knyga visuomenei buvo neeilinis įvykis, sujudinęs Gumbinę), už rūpinimąsi lietuvių kalba mini uolų Vadovą²⁸, 34 metus plušantį dėl lietuvių kalbos grynumo, ir pakiliais žodžiais aukština Gumbinę:

Gumbin[n]en hat uns schon durch Schriftt üd
That gewiefen/
was eine reine Sprach vor Nutzen bringet ein:
Gumbinnen wird gewiß wie Orleans bepriefen
Und unfer Littauffch Rom/ Athen und Breßlau
feyn.²⁹

*Parodė jau darbais ir raštais mums Gum-
binė,
Kokios naudos sulauks ji iš kalbos grynos.
Kaip Orleans bus šlovinga ji gimtinėj,
Taps Vroclavu, Roma, Atėnais Lietuvos.*

Pažangios gumbiniečio Mörlino ir Berento lietuvių kalbos gynimo idėjos turėjo įtakos ir pasaulietinės lietuvių raštijos kūrėjams bei vertėjams, iš jų ir po aštuonerių metų toje pačioje Gumbinės parapijoje gimusiam Donelaičiui, nutiesė jam suprantamos ir aiškios kalbos kelią.

Įžengus į Donelaičio gyvenamą epochą, kaip sako Liucija Citavičiūtė, „itin ryški asmenybė (nors apie ją kažkodėl mažai kalbame) buvo vokiečių Jonas Jokūbas Kvantas. Jis organizavo religinių knygų rengimą visam šimtmečiui į priekį... Ir nuo tokių atramos taškų atsispidama pažiūrėjau, kas vyksta XIX – Liudviko Rėzos – amžiuje.“³⁰ Lietuvių kalbos gynėjo ir rūpintojo Kvanto vardą į lietuvišką prakalbą antroje Biblijos laidoje pagarbiai įpynė Šimelpenigis: *Ką Diev's werte tas taisyt' ir Lietuwninkams dallyt'? Qwandts, wyrausas Wyskupas, Diewo buvo werczamas, ikki tol ne pakajot', kol jiems tas gallejo duot', Bus Paminklas jo Garbes, kol tikt Lietuva stowes.*³¹

Lietuvių kalbos puoselėtojai, iš jų ir dedikatas Kvantas, ir dedikantas Šimelpenigis, abu vyresnės kartos Donelaičio mokytojai, viešai ir drąsiai gynę lietuvių kalbą, turėjo neginčijamą įtaką pačiam Donelaičiui įsitraukti į lituanistinę veiklą. O Šimelpenigio žodžių *Rods tulasssis wokėtis, diddey passiputėsis, pastattydamas zibus, niekinna Lietuwninkus, tar: „kas yr' Lietuwninkas? argi Diews ir jo bojqs? todėl jie taip newerti, wos per kiaulę laikom*³² atgarsis aiškiai girdėti *Metuose: Ir būrus prastus per kiaulių jovalą laiko* (PL 258); *Vokiečiai lietuvninką per drimelį laiko [...] Viežlybus lietuvninkus išpeikt nesigėdi* (ŽR 530; 536).

Iš žymiųjų XVIII a. lietuvių kalbos apologetų minėtini pačioje amžiaus pabaigoje išleisto Milkaus lietuvių–vokiečių kalbų žodyno dedikantai:³³ vokiečių filosofas, Berlyno universiteto profesorius Danielis Jenišas (Daniel Jenisch, 1762–1804), aukštų pareigų Prūsijos valdininkas, Gumbinės karo ir domenų rūmų patarėjas Kristupas Heilsbergas, pasaulinio garso filosofas, Karaliaučiaus universiteto profe-

sorius ir rektorius Imanuelis Kantas (Immanuel Kant, 1724–1804), kurio paskaitų klausėsi Rėza. Ir Jenišas, ir Heilsbergas, lygiai kaip ir Donelaitis (o vėliau ir Rėza), regi prūsų lietuviu idealą, į vienį sujungę išlaikytus kalbą, papročius ir dorovę, akcentavę tautybės ir kalbos ryšį. Heilsbergo žodžiais, „[I]etuvius myli savo kalbą ne iš užsispyrimo, o iš įsitikinimo, jog, išmainius kalbą, nukentės dorovė. Pačioje kalboje gausu pamokančių aforizmų, posakių ir reikšmingų priežodžių. Jais jie įdiegia į jaunimo sielas padorumo ir tautinių dorybių daigus [...], lietuvis kartu su savo kalba prarastų ir savo tautybę.“³⁴ Visiškai panašia Jenišo nuomone, lietuviams būdingas nacionalinis išdidumas, savigarba, jie „yra ypatingai prisirišę prie savo kalbos. [...] tačiau ta lietuviu meilė savo kalbai yra ne tik visiškai dovanotina, bet ir didžiai gerbtina, nes per ją išliko nesugadinti mažos tautelės papročiai, ir tai bent jau iš dalies yra to patriotizmo padarinys.“³⁵

Minimame Milkau žodyne savo trumpą, bet itin reikalingą žodį, kukliai pavadinęs jį „Draugo prieraišu“ (*Nachschrift eines Freundes*), ištarė ir garsusis Kantas. Pritardamas ankstesniųjų lietuvių kalbos apologetų mintims, filosofas pridėdą, kad „prūsų lietuvis tikrai nusipelno, kad būtų išlaikytas tos senos mažame plote suspaustos tautos charakterio savitumas, o kadangi kalba yra svarbiausia charakterio formavimo ir išlaikymo priemonė, – tai ir jos grynumas tiek mokykloje, tiek bažnyčioje.“³⁶

XVIII a. pabaigos dedikantų mintys tiesiogiai įveda į XIX a. pradžią – į Rėzos laikus, kai į kalbą, jo paties žodžiais, žiūrėta kaip į vartus, „pro kuriuos visos didžios ir vaisingos idėjos pasiekia tautos sielą.“³⁷ „Romantinis požiūris teigė, jog kalboje užfiksuota tautos filosofija, jos doroviniai ir estetiniai idealai, jos pasaulėjauta.“³⁸

XIX a. pradžioje lietuvių kalbos padėtis dar labiau pablogėjo: „knygų leidimas lietuvių kalba sumažėjo, tepasirodė vos vienas kitas leidinėlis, verstas iš vokiečių

28 T. y. Mörliną, aktyviai raginusį užsiimti lietuvių kalbos studijomis, ir dedikantą P. Ruigį, ir dedikantą J. Šulčą. Manoma, kad galbūt šis privačiomis lėšomis išleidęs „Ezopo pasakėčias“. Žr.: *Jono Šulco Ezopo pasakėčios*. Vilnius, 2008, p. 150.

29 Ten pat, p. 88.

30 CITAVIČIŪTĖ, Liucija. Mirus Rėzai, Mažojeje Lietuvoje daug kas baigėsi. *Bernardinai.lt*, 2014 01 15.

31 KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, p. 524.

32 Ten pat, p. 523.

33 Šių autorių įvadininių kūrinių žanras įvardytas kaip prakalbos (*Zweyte Vorrede, Dritte Vorrede*), tačiau jos yra paskyrimų, arba dedikacinio, – ginaimo ir giriamojo turinio. Prakalbos ir dedikacijos

priklauso tam pačiam panegirinių kalbų tipui, savo turiniu ir tikslais dažniausiai yra susipynusios, paprastai jų mintys kartojamos. Toks pavyzdys – Rėzos *Vorbericht* ir dedikacija Humboltui *Metuose*. Tik dedikacijos iš tradicijos eiliuotos, o prakalbos dažniau parašytos proza, išsamesnės, tačiau yra ir eiliuotų (minėtos Mažvydo, Šimelpenigio prakalbos).

34 KOŽENIAUSKIENĖ Regina. *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, p. 589.

35 Ten pat, p. 586.

36 Ten pat, p. 591–592.

37 JOVAIŠAS, Albinas. *Liudvikas Rėza*. Vilnius, 1969, p. 170.

38 SKURDENIENĖ, Irena. Tautinės savimonės ir pagoniškosios kultūros sąsajos XIX a. pradžioje. *Devynioliktan amžiuu žengus*. Vilnius, 1994, p. 22.

kalbos. Pasaulietinei lietuvių literatūrai Mažojoje Lietuvoje sparčiau plėtotis trukdė ir lietuvių tautos bei kalbos niekinimas.⁴⁹ Todėl be galo reikšmingas Rėzos nuopelnas, kad tokiu sunkiu metu jis rūpinosi parengti Donelaičio rankraščius, išversti ir išleisti *Metus*, kuriuose jis regėjo gražią, patriarchališkai dorą ir labai savitą lietuvių tautos dvasią, todėl ir iškėlė dedikato Humbolto asmenybę už tai, kad jis, garsus vokiečių, ištikimai gynė mažos genties kalbą, nes suprato, kad, sunaikinus kalbą, žūva tautos dvasia.

HUMBOLTAS – LIETUVIŲ KALBOS GYNĖJAS NUO AMARO PIKTO...

Hegzametru eiliuotas Rėzos kūrinys Donelaičio *Metuose* (1818)* įdėtas iš karto į antraštinį lapą neįvardijant žanro, tačiau jo įprastinė vieta knygos struktūroje ir prielinksnis *An [Freiherrn Wilhelm v. Humboldt...]* (baronui Vilhelmui fon Humboltui, Karališkajam Prūsijos pasiuntiniui prie Didžiosios Britanijos sosto) neabejotinai rodo, kad tai dedikacija. Pradedama nuo dovanojamo Donelaičio kūrinio pristatymo. Keturiios pirmosios eilutės skirtos poeto paveikslui. Būriškais žodžiais (orig. *schlicht* – paprastai) kalbantį Donelaitį Rėza piešia ne kaip rūsčiai pamokslaujantį Tolminkiemio parapijos liuteronų kleboną, o kaip „dainių žilos giminės, palikuonių leitonų⁴⁰ senųjų“, – galima aliuzija į paties poeto *Metų* žodžius: „Kaip pirm to lietuvninkai dar buvo pagonai / Ir savo dievaičius [...] gyre“ (VD 535–537). Donelaitį regime ant Romintos upės kranto tarsi senovės lietuvių vyriausiąjį žynį, arba krivį, vainikuotą žaliomis rūtomis. Minima *Rominta* – Romintos kaimas prie Romintos girios ir to paties vardo upė, tekanti per Donelaičio gyventą Tolminkiemį.⁴¹ Dedikacijoje du kartus pakartotas Romintos vardas – pirmoje ir paskutinėje eilutėse – įrėmina visą kūrinį ir taip išryškina autoriaus mintį: Rominta liudija palaimingiausius prūsų lietuvių laikus, kai kalbėta lietuvių kalba, kai buvo laikomasi patriarchalinių genties papročių. Atkreiptinas dėmesys, kad Rominta (citatoje parodyškinta mano – R. K.) rašoma gryna lietuviška forma, nes paprastai vokiečiai vadino ne *Rominta*, o *Rominten*.

An der **Rominta** Gestad' umkränzet von
grünenden Rauten,
Sang der Sänger, entsprossen uralter Leitonon
Geschlechte,
Patriarchalischer Sitten Unschuld und häusliche
Tugend,
Schlicht auf ländlicher Flöte die seligen Won-
nen des Jahres.⁴²

*Rūtom žaliom vainikuotas, Romintos pa-
krantėj giedojo
Dainius žilos giminės, palikuonis leitonų
senųjų,
Viežlybumą šeimos tyros, jos patriarchalinį
būdą,
Sodžiaus kukliąja fleita apdainavęs laikus
palaimingus.*

Taigi Rėza hegzometro eilėmis grįžta į praeities laikus, kai, Donelaičio *Metų* žodžiais tariant, „dar prūsiai vokiškai kalbėt nemokėjo“ (RG 776), kai lietuvininkai su vokiečiais dar nebuvo susimaišę, lietuvišku Romintos vardu pabrėždamas, kam iš tiesų toji žemė nuo senų senovės priklauso. Visa tai išdainuota šešiomis eilutėmis – meistriskai glaustai, ryškiai ir šviesiai. Jos skirtos visų keturių *Metų* laikų pristatymui.⁴³

Toliau dviem eilutėmis grįžtama prie Donelaičio, kurio paveikslas užbaigiamas kaip būrų mokytojo:

Lehr't'er die dörffliche Schaar haushalten in fleisiger Stille,
Gott auch fürchten von Herren und lieben die Heimath der Väter.⁴⁴

*Dainius pamoko būrus rūpestingai
tausoti noragą,
Dievo bijoti širdy ir karštai mylėti tėvynę.*

Kita pusė, arba 11 dedikacijos eilučių, skirta Humbolto asmenybei.

Panegirika nedaugiažodė, nuosaiki. Dedikacijoje taupiai pasakoma esmė, negirdėti tuščių pagiriamųjų žodžių.

Dedikatas – ne šiaip aukštakilmis vokiečių baronas, kuriam iš tradicijos būtina nuolankiai nusilenkti. Iš biografijos žinome, kad Humboltas buvo ne tik žymus valstybės veikėjas, Prūsijos tikybų ir švietimo ministras,⁴⁵ Berlyno universiteto įkūrėjas (1810), bet ir kalbotyros tyrėjas, daugelio kalbų mokovas, žymus mąstytojas, kalbos filosofas, paklojęs pamatus naujai lingvistinei mokyklai – neohumboltizmui, teigęs, kad kiekviename kalboje įkūnyta sava tautos pasaulėžiūra. Žmogaus dvasia pasireiškianti per kalbą, civilizaciją, kultūrą. „Kalba – tai srovė, kurioje ritasi dvasios gyvenimo bangos [...]“. Kaip ir dvasia, kalba esanti virš žmogaus ir diktuojanti jam ir visai tautai pasaulio tvarką. „Tarp visų kitų reiškinių, iš kurių

39 RIŠKUS, Jonas. *Lietuvių literatūra, XIX a. pirmoji pusė*. Vilnius, 1982, p. 40.

Už leidimą pasinaudoti pirminiu šaltiniu ir už padarytą fotokopiją straipsnio autorė maloniai dėkoja Vilniaus universiteto bibliotekos direkcijai.

40 Originalė: *Leitonen* – viena iš senovinių lietuvių vardo formų. Plg. senuosius Lietuvos vardų užrašymus: *Lethones, Lettonia, Lettowen, Littowen*. Latviškai lietuvis – *leitis*. Keltų žodis *Litavia* reiškia „pakrantės šalį“.

41 Dabar – Krasnolesjė (Čistyje Prudy gyvenvietės kaimas).

42 Vokiškas tekstas visur cituojamas iš nurodyto pagrindinio šaltinio.

43 Plačiau apie šių eilučių meninę vertę šios publikacijos autorė rašo straipsnyje „Žydyntys metų laikai,

tilpę riešuto kevalė“, priimtame Šiaulių universiteto mokslo žurnalo „Acta humanitarica Saulensis“.

44 Šias ir prieš tai cituotas eilutes plg. su Pratemės žodžiais: „Die Gedanken darin sind wahr und kräftig, die Empfindungen welche darin herrschen, athmen den Geist reiner Sittlichkeit, häuslicher Tugend und Vaterlandsliebe“. Mintys čia teisingos ir gilios, emocijos kupinos tauraus moralumo, ugdančios šeimos dorybes ir meilę tėvynei“ (Vorbericht VI).

45 1809 metais Karaliaučiuje su Humboltu kaip ministru Rėza aptarė *Metų* leidimą ir gavo jo pritarimą, o 1814 metais Paryžiuje su juo jau kaip aukštu diplomatinio pasiuntiniu svarstė Lietuvių kalbos seminaro ir naujojo lietuviškos Biblijos leidimo ir finansavimo klausimus. Iš JOVAIŠAS, Albinas. *Liudvikas Rėza*, p. 27–33.

An
Freiherrn Wilhelm v. Humboldt,

Königl. Preuss. Gesandten am Grossbritannischen Hofe.

An der Rominta Gestad' umkränzet von grünenden Rauten,
 Sang der Säng'er, entsprossen uralter Leitonen Geschlechte,
 Patriarchalischer Sitten Unschuld und häusliche Tugend,
 Schlicht auf ländlicher Flöte die seligen Wonnen des Jahres:
 Frühling, Nachtigalsang, Aufspröss der Blumen und Saaten:
 Arbeitseiligen Sommer der bastsohlentragenden Männer,
 Gabenspendenden Herbst, Brautkranz, Festjubil und Gastmahl;
 Winterflammen am Heerd unter schneebestürmetem Haldach,
 Wenn geschäftig sich regt sammt spinnenden Mägden, die Hausfrau
 Also die blühenden Zeiten des sternendurchwandelnden Jahres
 Lehrt' er die dörflische Schaar haushalten in fleissiger Stille,
 Gott auch fürchten von Herzen und lieben die Heimath der Väter

Liudviko Rėzos dedikacija Vilhelmui fon Humboltui pirmoje K. Donelaičio *Metų* publikacijoje (Karaliaučius, 1818). Originalas: Vilniaus universiteto biblioteka, Lr 46

Wem nun weihest die Muse des Lied's germanischen Nachhall,
Sammt des lebendigen Worts tonreich erklingenen Urlaut?
Dir, Thoiskons Weisen, dem Edelsten, welcher in Zungen
Vielerfahren und Sitten der redenden Menschengeschlechter,
Auch des Sanges und Volks, was blüht an der heiligen Memel,
Kundig, ein Edeler zürnt dem sprachenstürmenden Schwarme,
Der mit dem redenden Laut austilgen die Seele des Volks will. —
Lass der Könige Zwist, des meerbeherrschenden Eilands
Demosthenischen Saal — und die üppige Weisheit des Indus!
Lass die unsterbliche Kunst Athens und der neueren Roma;
Huldvoll neige Dein Ohr dem Lied im Thal der Rominta!

suvokiame tautos dvasią ir charakterį, kalba pasirodo vienintelė tinkanti tam, kad galėtume prasiskverbti į slapčiausias gelmes.“⁴⁶

Kaip galima spręsti iš Rėzos laišku, Humboltas – tiesiogiai Donelaičio kūrybą padėjusi iškelti į viešumą XVIII a. pabaigos ir XIX a. pradžios figūra. Jis rėmęs jo sumanytą leisti lietuviškas knygas, palaikęs Donelaičio *Metų* vertimą ir leidimą,⁴⁷ rūpinęsis Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro veikla, pramokęs (bent jau mokslinių tyrimų reikalui) ir lietuvių kalbą, ja žavėjęsis: „Nemanykite, kad aš lietuvių kalbą užmiršau; priešingai, dar ir šiandien esu toks pat nuoširdus šios savitos kalbos mėgėjas.“⁴⁸ Humboltas buvo palankus lietuvių tautai, gerai suprato, kad kalba – tautos išsilaikymo pamatas. Jis buvo vienas didžiausių lietuvių kalbos gynėjų, domėjęsis lietuvių papročiais, kalba, liaudies dainomis. Tuo laikotarpiu tokių aukštų pareigų ir didelio mokytumo kitataučių kaip Humboltas, kuriems rūpėtų lietuvių kalba, buvo reta. „Jau patys Humboldto ir Rėzos vardai skynė kelią į intelektualinius sluoksnius.“⁴⁹ „Iš svetimtaučių, kurie nemyli liaudies kalbos ir nuo kurių nusigręžia tautos širdis, maža ko tegalima tikėtis dvasiniam liaudies auklėjimui. Krašto istorija rodo, kad visa, kas iki šiol padaryta tikram lietuvių dvasiniam lavinimui ir jų literatūrai, yra nuveikta to krašto žmonių – Mažvydo, Vilen-to, Bretkės, Donelaičio, Milkaus ir kitų“,⁵⁰ – rašė Rėza. Humboltas buvo reta išimtis. Artima pažintis, nuoširdi bičiulystė su juo, leidusi Rėzai gerai pažinti išskirtinę dedikato asmenybę, jo meilę lietuvių kalbai, sutvirtinta šiais laiško J. G. Šefneriui (Scheffner) žodžiais: „Guodžiuiosi dar tuo, kad galbūt vienas vienintelis vokiečių lietuviškuoju hegzametru džiaugsis – tai ponas fon Humboltas.“⁵¹

Antraštėje paminėjęs aukštas dedikato pareigas, Antikos kūrėjų papročiu⁵² Rėza kreipiasi į mūzą:

Wenn nun weihet die Muse des Lied's germanischen Nachhall, Samt des lebendigen Worts tonreich erklungenen Urlaut?	<i>Mūza, tad kam gi dabar dovanosi germanišką aidą Draug su gyvosios giesmės melodingais senoviniai žodžiais?</i>
--	---

Tradiciškai mūzos prašoma pašlovinti tik ypatingų nuopelnų vyrus. Dedikantui net nekyla abejonių dėl mūzos pasirinkimo:

Dir, Thoiskons Weisen, dem Edelsten, welcher in Zungen Vielerfahren und Sitten der redenden Menschengeschlechter, Auch des Sanges und Volks, was blüh't an der heiligen Memel.	<i>Tau, kūrėjau garbus, Toskanos išminčiau kilnūs, Trokštančiam kalbą genčių, senus papročius krašto pažinti, Taigi ir giesmes genties, kuri žydi prie Nemuno švento.</i>
--	---

Rėza argumentuotai iškelia pagrindinius Humbolto asmenybės ir veiklos bruožus. Pats svarbiausias didelio autoriteto nuopelnas, kad jis gynė lietuvius nuo *amaro pikto*, /Puolančio kalbą genčių, kad jų dvasią atimti galėtų.

Humboltas gerai pažino Antikos filosofiją ir retoriką, buvo įsigilinęs į indų kultūrą ir literatūrą. Keliomis eilutėmis Rėza užsimena apie neeilinį Humbolto išsilavinimą. Aliuzija į garsiausią visų laikų graikų oratorių Demosteną taip pat tikslinga ir turinti realų pamatą Humbolto asmenybei paryškinti. Mat Humboltui, turėjusiam ir teisininko išsilavinimą, teisę studijavusiam Frankfurto prie Oderio, Getingeno universitetuose,ėjusiam aukštas Prūsijos pasiuntinio prie Didžiosios Britanijos karališkojo sosto pareigas, iš tiesų tekdavo rūpintis ir viešai kalbėti ginant *karališkųjų rūmų* reikalus. Žinant, kad Demostenas, teisminių kalbų kūrėjas ir gynėjas, buvo taupus žodžio (apie jį buvo sakoma, kad iš jo kalbų nieko negalima atimti, o, pavyzdžiui, prie daugiažodžių romėno Cicerono kalbų nieko negalima pridėti), tas netiesioginis Rėzos komplimentas oratoriui Humboltui – logiškas, santūrus ir tinkamas:

Lass der Könige Zwist, des meerbeherschen-
den Eilands
Demosthenischen Saal – und die üppige Weis-
heit des Indus!
Lass die unsterbliche Kunst Athens und der
neueren Roma;
Huldvoll neige Dein Ohr dem Lied im Thal der
Rominta!

*Tadgi pamiršk kivirčius karališkų rūmų ir
menę
Tu Demostenos palik, atidėk indų išmintį
didžių!
Nemirtinguosius menus ir Atėnų, ir Romos
pamirški,
Ausį malonią pakreipk į šią giesmę, kur
slėnis Romintos!*

Humboltas teigė, kad „kiekvienai tautai jos kalba apibrėžia ratą, kuriame ji gyvena; išėiti iš to rato galima tik tuo pačiu metu įeinant į kitos kalbos ratą.“⁵³ Didelio autoriteto Humbolto mąstymo veikiamas, dedikacijai Rėza pritaikė rato kompoziciją (pradėjęs nuo Romintos, ir užbaigė lietuvišku Romintos vardu). Kaip niekas

46 Citata iš: GUDAVIČIUS, Aloyzas. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai, 2007, p. 204.

47 Pratarinėje apie Humboltą Rėza rašo: „...mich zur Fortsetzung meiner Arbeit ermunterte...“ (jis ragino mane tęsti darbą) (Vorbericht XXI).

48 JOVAIŠAS, Albinas. *Liudvikas Rėza*, p. 32–33.

49 NAUJOKAITIS, Pranas. Kristijonas Donelaitis (1714–1780). Iš *Egzodo Donelaitis*. Vilnius, 2001, p. 225.

50 Citata iš „Lietuviškosios Biblijos istorijos“ išnašos. Iš JOVAIŠAS, Albinas. *Liudvikas Rėza*,

p. 171.

51 Laiško vertimo tekstas iš RĖZA, Liudvikas. *Lietuvių liaudies dainos*. Vilnius, 1964, p. 355–356.

52 Plg. su Homero „Iliados“ eilute: *Vyrą pašlovinki, mūza...* Tai vienas populiariausių ir seniausių retorinių Antikos topų.

53 Lietuvių filosofas Antanas Maceina, remdamasis W. Humboldtu, tą uždara kalbos ratą vadina „savos kalbos buveine“. Plačiau žr.: GUDAVIČIUS, Aloyzas. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai, 2007, p. 204–206.

kitas širdimi ir siela regėjęs Donelaičio kalbos rate saugiai apibrėžtą lietuvių tautos buveinę, Rėza ir rašo apie amžinai besisukančius tame rate metų laikus.

Parodęs literatūrinius gebėjimus, juos sujungęs su klasikiniu išsilavinimu ir iškalbos meistriškumu, Rėza parašė aukšto retorinio lygio proginį kūrinį, pamatuotai iškėlė dedikato Humbolto nuopelnus lietuvių kalbai, pastatė jo asmenybei paminklą vienos brangiausių lietuviškų knygų – Donelaičio *Metų* antraštiniame lape. Pagerbęs Humboltą, ir pats Rėza, kaip rašo pirmasis anoniminis minimos knygos recenzentas, „daug nusipelnė, išgelbėdamas nuo užmaršties šį rašytoją [Donelaitį], kurio rankraštis jau buvo laikomas beveik dingusiu, ir šiuo nepaprastai pavykusiui meilės ir genijaus kūriniu, žinoma, pasistatė sau garbingą neblėstančios vertės paminklą.“⁵⁴

ŠIAURIJ' TYLĖJIMS VALDO,/TYL' – ŠALA – LIETUVA

Praėjus šiek tiek daugiau negu 50 metų po to, kai Rėza, išvertęs *Metus*, parašė dedikaciją Humboltui, apie vėlesnį Donelaičio kūrybos vertėją Georgą Nesselmanną anoniminis recenzentas rašo: „Restauruoti Donelaičio kūrinius [...] yra tuo svarbiau, kadangi pirmąkart lietuvių tautybė šiaurinėse Gumbinės apygardos apskrityse vis labiau nyksta ir lietuvių kalbos vartojimui artėja lemtingas galas.“⁵⁵

Dar po kelių dešimtmečių, 1896 metais, išsilavinęs vokietis, kilęs iš Saksonijos, dr. Francas Oskaras Tecneris, lietuvių kalbos, papročių, dainų, patarlių tyrėjas, Donelaičio kultūrinio palikimo rinkėjas ir saugotojas, straipsnyje „Donelaitis ir Tolminkiemis“ aprašo Donelaičio giminę. „Lazdynėliai [...] Tai kuliškis dvarelis, dabar turintis 7 šeimas su 44 gyventojais. Pirmaisiais poeto gyvenimo metais jis priklausė Gumbinės parapijai [...] **Dabar toje vietovėje ir apylinkėje kalbama tik vokiškai** (paryškinta mano – R. K.); lietuviškos tėra likę tik pavardės; anuomet dėl kolonizacijos po maro kalbėta pusiau vokiškai, pusiau lietuviškai.“⁵⁶

Tais pačiais 1896 m. Tecneris pasakė eiliuotą kalbą Donelaičiui prie jam pastatyto paminklinio akmens Lazdynėliuose.

Es liegt im Winterschweigen Litauens
Dichterwald,
Indes im holden Reigen der Völker Lied
erschallt.⁵⁷

Žiema sukaustė girių poeto Lietuvos,
Bet nenutildė būrio čia skambančios dainos.

Šios dvi pirmosios eilutės (dedikacija išspausdinta Prūsų laikraštyje „Lietuwiszka Ceitunga“, pirmą kartą gana laisvai poetiškai⁵⁸ išverstos Jurgio Zauerveino

(Georg Sauerwein, 1831–1904) (dr. Girėno slapyvardžiu), buvo išrašytos akmenyje Donelaičiui atminti:

*Linksmi giedojims baldo, / Giest giminių krūva;
Šiaurij' tylėjims valdo, / Tyl' – šala – Lietuva.*

Dėkingas Donelaičiui už spalvingą, tikrovišką ir dvasingą Lietuvos paveikslą į ketvirtą posmą tautotyrininkas Tecneris, vertęs lietuvių liaudies dainas, taigi mokėjęs lietuvių kalbą, įpnė keturis visiškai taisyklingos formos Donelaičio vartotus žodžius, susijusius su etnine vestuvių kultūra:

Da schweigt das Spinnerädchen, hei, Alus , Met und Tanz!	<i>Paliauja verpt mergelė, girdėt: „Alus!⁵⁹ Midus!“</i>
Zur Klete eilt das Mädchen und flicht den Rautenkranz.	<i>Tuoj skuba ji klėtelėn⁶⁰ pint rūtų vainikus.</i>
Die Kanklys tönt. Es hallet schwermütig, weich und traut.	<i>Jau šokiui kviečia kañklys⁶¹ melodija liūdna,</i>
Der Daina sang erschallet wie Nachtigallenlaut.	<i>Balsu lakštingalėlės nuaidi ir daina⁶².</i>

Lietuviški žodžiai paryškinti straipsnio autorės

Autoriaus tai padaryta gana išradingai: atrodo, tarsi lietuviški žodžiai būtų jam natūraliai suaugę kartu su vokiška leksika ir sintakse, netrukdė nei ritmui, nei

54 Iš KAUNAS, Domas. *Donelaičio žemės knygiai*. Vilnius, 1993, p. 132–133.

55 [Atsiliepiamas apie G. Nesselmanno „Donelaitį“] 1871. Iš *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*. Vilnius, 2002, p. 58.

56 TETZNERIS, F. Donelaitis ir Tolminkiemis 1896. Iš *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*, p. 97–98.

57 Vokiškas Tecnerio kalbos tekstas cituojamas iš: WENAU, L. Tolminkiemio pastorius poetas ir jo laikas [Istorijos pėdsakais]. Iš *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*, p. 240.

58 Zauerveinas poetiškai išvertė Tecnerio žiemos tylos metaforą: *Es liegt im Winterschweigen Litauens Dichterwald*. Plg. su Maironio „Jaunąja Lietuva“: *Po Lietuvą – žiema. Nei žodžio, nei rašto / Neleidžia erelis, suspaudęs sparnais*. (1907). „Zauerveinas palaikė ryšius su poetais aušrininkais: „Aušra“ suartina rusinamo lietuvio ir germanizuojamo lietuvio in-

teresus. Pagrindiniu rūpesčiu tampa gimtoji kalba“ (*Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*. Vilnius, 2001, p. 435).

59 Alus – alkoholinis gėrimas. *Krizas šukterėjo; štai tuo tarnai pasirodė / Ir alaus macnaus su drogais atnešė bačką* (RG 177–178).

60 Klėtė (*mūsų klėtė pilna pripilta grūdų*), klėtimi, klėtele lietuviai vadina trobesį javams pilti, drabužiams, namų apyvokos daiktams, daržovėms ir alui laikyti: *Kas ant aukšto dar ar klėtyj guli be diego* (PL 407).

61 Kañklys – styginis lietuvių liaudies instrumentas. Donelaičio žodžiais, *Smuikai tav ir kanklys tur su gėda nutilti, / Kad rykaudama tu savo saldų pakeli balsą / Ir kinkyt, paplakt, nuvažiuot išbudini Jurgi!* (PL 106–107).

62 Daina K. Donelaitis vadina ir žmonių dainavimą, ir paukščių čiulbėjimą: *Barbė su Pime dainavo pašukų dainą* (RG 210). *Krūmus ir girias visokios ošino dainos* (PL 65).

rimui. Jais dedikantas potekste daug pasako: iš Donelaičio kūrybos amžinai sruvens „gyvosios liaudies kalbos šaltinis“.⁶³ Tecnerio balsas skamba įtaigiai: „Trotz drängender Gewalten: du lebst in Ewigkeit“ (*Nors veržias nuožmūs vėjai: gyvenisi amžinai*). Jam originaliai ir gana laisvai išvertęs į lietuvių kalbą atitaria Zauerveinas: (*Tepriešijas beždžionės!*): *Gyvs būsi amžinai*.

Išvados

1. Kitataučiai dedikatai bei dedikantai atvėrė kelią Prūsijos lietuviškų knygų autoriams, autoritetingų asmenybių svoriu sudarė sąlygas augti ir tobulėti lietuvių kalbai ir taip palaikyti engiamos mažos tautos egzistenciją.
2. Savo dedikacijomis – retorinio meistriškumo paminklais – autoriai suteikė kultūrinio reikšmingumo lietuviškoms knygoms.
3. Tai, ką metaforiškai pasakė dedikantas Berentas apie dedikatą Mörliną, apibendrintai galima pritaikyti visiems kitataučiams lietuvių kalbos gynėjams – jie buvo „apdovanoti lietuvių kalbos pilietybe“, o jų pažangios idėjos turėjo tiesioginės įtakos lietuvių raštijos kūrėjams, iš jų ir Donelaičiui.
4. Donelaičio epochoje mokytus lietuvius į lituanistinę veiklą būrė didis vokiečių dedikatas Kvantas, vyresnės kartos Donelaičio mokytojas, kuriam lietuviškais žodžiais pastatė „garbės paminklą“ dedikantas Šimelpenigis. Abu jie viešai ir drąsiai gynė lietuvių kalbą.
5. Jau po Donelaičio mirties žymieji XVIII a. pabaigos lietuvių kalbos apologetai Milkaus lietuvių–vokiečių kalbų žodyno dedikantai vokiečiai Jenišas, Heilsbergas, Kantas tęsė pirmiau minėtų autorių lingvistines idėjas, ragino puoselėti lietuvių kalbos grynumą ir grožį, regėjo prūsų lietuvių idealą, į vienį sujungę išlaikytą kalbą, papročius ir dorovę, pabrėžė tautybės ir kalbos ryšį.
6. XIX a. pradžioje aukštakilmis vokiečių dedikatas Humboltas, parėmęs dedikanto Rėzos sumanymą versti į vokiečių kalbą ir leisti Donelaičio kūrybą, padėjo jam iškelti lietuvių tautos dvasios reiškėją tarptautiniu mastu, parodyti plačiajam pasauliui, kad sodriai lietuviškai šnekanti Romintos slėnio gentis amžinai išliks savo kalbos buveinėje – *Metuose*.
7. XIX a. pabaiga, pasak vokiečio dedikanto Tecnerio, jau žymi visišką lietuviško žodžio tylą Donelaičio krašte. Tačiau jis tęsia Rėzos ir Humbolto mintį, kad „poetų karalius“ Donelaitis lietuvių kalbą išlaikė amžinai gyvą savo kūryboje. Kaip iliustraciją į savo vokiškas eiles Tecneris įpynė keturis taisyklinus lietuviškus žodžius iš Donelaičio leksikos.

Pagrindinis šaltinis

Das Jahr in vier Gesängen ein ländliches Epos [...] von D. L. J. Rhesa [...]. 1818. – Kristijonas Donelaitis, *Metai = Das Jahr: keturiose giesmėse*, išvertė ir vokišką dedikaciją An Freiherrn Wilhelm v. Humboldt bei pratarinę Vorbericht I–XXI parašė Liudvikas Rėza. Königsberg, 1818. Iš VUB, LR 46.

Literatūra

1. ALEKNAVIČIENĖ, Ona; SCHILLER, Christiane. Rastas antras Michaelio Mörlino „Principium primarium in lingua Lithvanica“ (1706) egzempliorius. *Archivum Lithuanicum*, 2002, t. 4, p. 79–98. ISSN 1392-737X, ISBN 3-447-09270-X.
2. BAJARŪNIENĖ, Jadvyga. Simonas Dachas – Klaidėjo gimęs vokiečių baroko poetas. *Literatūrinė sofa*, 2002, lapkr. 2.
3. BUCKLEY, Irena. *Retorikos tradicija XIX amžiaus lietuvių literatūroje*. Vilnius, 2006. ISBN 9955-699-33-7.
4. CITAVIČIŪTĖ, Liucija. Martynas Liudvikas Rėza ir kiti didieji Karaliaučiaus universiteto ugdytiniai. (Iš Astridos Petraitytės pokalbio su L. Citavičiūte). *Literatūra ir menas*, 2011, vas. 18.
5. CITAVIČIŪTĖ, Liucija. Mirus Rėzai, Mažojoje Lietuvoje daug kas baigėsi (iš Sauliaus Vasiliausko pokalbio su L. Citavičiūte). *Bernardinai.lt*, 2014 01 15.
6. DILYTĖ, Dalia. *Kristijonas Donelaitis ir Antika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. ISBN 9986-19-756-2.
7. DONELAITIS, Kristijonas. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1977.
8. DROTVINAS, Vincentas. Michaelis Mörlinas ir jo traktatas „Principium primarium in lingua Lithvanica“. Iš *Michaelio Mörlino traktatas „Principium primarium in lingua Lithvanica“*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 127–148.
9. *Egzodo Donelaitis*: lietuvių išėivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį. Sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas. Vilnius: Aidai, 2001. ISBN 9955-445-29-7.
10. ELIADE, Mircea. *Amžinojo sugrįžimo mitas*. Vilnius: Mintis, 1996.
11. GOTTSCHED, Johann Christoph. *Ausführliche Redekunst nach Anleitung der alten Griechen und Römer*. Herausg. von P. M. Mitchell. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1975.
12. GUDAVIČIUS, Aloyzas. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2007. ISBN 978-9986-38-762-6.
13. *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*. Parengė Leonas Gineitis. Vilnius: LLTI, 2002. (Senoji Lietuvos literatūra, 13 knyga). ISBN 9955-475-19-6.
14. Jono Šulco *Ezopo pasakėčios*. Parengė Liucija Citavičiūtė. Vilnius: LLTI, 2008. ISBN 978-9955-698-53-1.
15. JOVAIŠAS, Albinas. *Liudvikas Rėza*. Vilnius: Vaga, 1969.
16. KABELKA, Jonas. *Kristijono Donelaičio raštų leksika*. Vilnius: Mintis, 1964.
17. KAUNAS, Domas. *Donelaičio žemės knygiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
18. KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*. Vilnius: Mokslo, 1990. ISBN 5-420-00521-2.
19. KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. Šlovės retorika gramatikui Danieliui Kleiniui (proginės iškalbos konstravimo modeliai). Iš *Danielius Kleinas ir jo epocha*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 35–46. ISBN 978-9955-33-658-7.
20. *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*. Sudarytojas Juozas Girdzijskauskas. Vilnius: LLTI, 2001. ISBN 9986-513-69-3.
21. LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. Ilgesio žemė. *Knygų*

- aidai*, 2013, nr. 4.
22. MAIRONIS. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1992. T. 3, kn. 2.
23. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000–2009. T. 1–4.
24. *Michaelio Mörlino traktatas „Principium primum in lingua Lithvanica“*. Parengė Vincentas Drovinas. Vilnius: LLTI, 2008. ISBN 978-9955-698-54-8.
25. NAUJOKAITIS, Pranas. Kristijonas Donelaitis (1714–1780). Iš *Egzodo Donelaitis: lietuvių išėivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*. Sudarė ir parengė Mikas Vaicekaskas. Vilnius: Aidai, 2001, p. 225. ISBN 9955-445-29-7.
26. RĖZA, Liudvikas. *Lietuvių liaudies dainos*. Vilnius, 1964. T. 2.
27. RIŠKUS, Jonas. *Lietuvių literatūra, XIX a. pirmoji pusė*. Vilnius: Mokslo, 1982.
28. ROČKA, Marcelinas. Dėl Kristijono Donelaičio literatūrinių studijų. Iš ROČKA, Marcelinas. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: LLTI, 2002, p. 276–282. (Senoji Lietuvos literatūra, 11 knyga). ISBN 9955-475-25-0.
29. SARBIEVIUS, Mathias Casimirus. *Poetica: Praecepta poetica. De perfecta poesi*. Poetika. Poezijos mokslas. Apie tobulą poeziją. T. 1. Vilnius: LLTI, 2009. ISBN 978-9955-698-96-8.
30. *Senieji lietuvių skaitymai*. D. 1: Tekstai su įvadais. Sutaisė Jurgis Gerulis. Kaunas: Lietuvos universitetas, 1927.
31. SKURDENIENĖ, Irena. Tautinės savimonės ir pagoniškosios kultūros sąsajos XIX a. pradžioje. Iš *Devynioliktas amžius ir žengus*. Vilnius: Pradai, 1994. Senoji (Lietuvos literatūra, 3 knyga). ISBN 9986-405-32-79-30.
32. ULČINAITĖ, Eugenija; JOVAIŠAS, Albinas. *Lietuvių literatūros istorija, XIII–XVIII amžiai*. Vilnius: LLTI, 2003. ISBN 9955-475-5-X.
33. VAŠKELIENĖ, Asta. *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra: genologiniai aspektai: daktaro disertacija*. Vilnius, 2012.

DEDICATIONS IN PRUSSIAN BOOKS AS CULTURAL
MEMORIALS TO FAMOUS FOREIGN DEFENDERS
OF THE LITHUANIAN LANGUAGE

Regina Koženiauskienė

Summary

The people called (with certain reservations) foreigners in this article are dedicators and dedicatees of Prussian books, men of culture, literature and science, who did not write in Lithuanian, but only in German, Latin or other languages. The main criterion for calling them foreigners is not their origin or nationality but their language. They were not the creators of Lithuanian writings, but rather promoters and supporters who helped to organise the preparation and publication of Lithuanian books. They organised a seminar of the Lithuanian language at Königsberg University, showed sincere interest in the live Lithuanian language and studied it as a precious item, i.e. one of the oldest Indo-European languages, spreading the knowledge about it to the enlightened public in other countries. Most importantly, they distinguished themselves as defenders of the Lithuanian language. Therefore it is quite understandable why the names of foreign dedicators and dedicatees, mostly prominent Prussian Germans – high rank officials, renowned poets and scientists, rectors

of Königsberg academy, professors of rhetoric who rebuffed the despisers of the Lithuanian nation and its language – should be treasured.

The focus of the article is on Ludwig Rhesa's dedication to the German baron Wilhelm von Humboldt in the first edition of Donelaitis "The Seasons" (1818), however, it is presented in a historical cultural context: the earlier or later works of other foreign dedicators and dedicatees are mentioned. One of the later items is an original dedication delivered by Franz Tetzner in the late 19th century at the memorial stone to Donelaitis in Lazdynėliai. The latter ceremonial rhetorical work which was communicated orally (not only in written form) happens to be outside the boundaries of this research, because this dedication was not published in a Prussian book, but in the newspaper "Lietuwiszka Zeitung". That being said, the work in question is mentioned because of its direct relationship to Donelaitis, the disclosure of his phenomenon, as well as because of dedications as a continuing rhetorical tradition in verse and the final statement about the position of the Lithuanian language in Donelaitis' native land.

The study aims to show the contribution of foreign dedicators and dedicatees to the Lithuanian language in the following aspects: firstly, to assess the dedications devoted to the authors and compilers of Lithuanian books as deep imprints of the defenders of the Lithuanian language and as works providing valuable material for better acquaintance with the authors', including Rhesa, aims and motives. Secondly, to look at these dedications as monuments of high rhetorical culture.

Įteikta 2014 m. gruodžio 16 d.

Priimta 2015 m. kovo 17 d.